

Voda, Jiří

"Přestoupit, či setrvat?" : ekonomické aspekty jako důvod i překážka přestupu mezi církvemi na panství Vsetín 1781–1849

Sacra. 2024, vol. 22, iss. 1, pp. 7-17

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80245>

Access Date: 02. 08. 2024

Version: 20240801

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„Přestoupit, či setrvat?“ Ekonomické aspekty jako důvod i překážka přestupu mezi církvemi na panství Vsetín 1781–1849¹

“To Convert or to Stay?” Economic Aspects as Both Motivation and Hindrance for Religious Conversions in the Vsetín Estate 1781–1849

Jiří Voda, FF UP, Katedra historie
e-mail: j.voda@post.cz

Abstract

The presented study focuses on religious conversions in Moravia from the issuance of the Patent of Toleration in 1781 to the issuance of the Protestant Provisional Act in 1849, which were motivated by economic reasons. The study examines whether the economic disadvantages faced by Protestant churches (affiliation with the Catholic Church being economically advantageous) had an impact on conversions from these churches to the Catholic Church, and if so, to what extent. The study utilizes both statistical data and sources such as chronicles, letters, etc. Economic conditions undeniably had a significant influence on an individual's religious affiliation in the “long” 19th century, as this study aims to demonstrate.

Key Words

religious conversions, economic aspects, Patent of Toleration, Tolerance era, church fees

Klíčová slova

přestupy mezi církvemi, ekonomické aspekty, toleranční patent, doba toleranční, poplatky církvi

Úvod

Problematika přestupů mezi církvemi v 19. století není dosud komplexně zpracována. Zatím nejvíc o přestupech mezi církvemi bylo napsáno v publikaci *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě* (Melmuková-Šašecí, 2017), kde jsou popsány především jejich mechanismy. Náboženskými konverzemi v 19. století se také okrajově zabývá sborník *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*, zde jsou ale uváděny pouze konverze motivované náboženskými či věroučnými důvody (Nešpor & Kaiserová, 2010). Konverzím v 19. století se rovněž částečně věnuje Bohuslav Burian (1938) ve své publikaci *Toleranční kaza-*

¹ Studie je přepracovanou verzí části bakalářské práce, kterou autor obhájil v roce 2023 na Univerzitě Palackého v Olomouci.

telé na Valašsku (1781–1861), ty zde ovšem nejsou hlavním tématem knihy, takže se k nim autor vyjadřuje jen zřídka. Přestupy mezi církvemi v 19. století byly zatím popsány jen z hlediska nábožensky a věroučně motivovaných konverzí, dosud v odborné literatuře nebylo pojednáno o jiných důvodech pro přestup mezi církvemi v tomto období. Konverze ovšem neprobíhaly jen z náboženských či věroučných důvodů, naopak motivy mohly být rovněž ryze pragmatické – např. kvůli sňatkům či nedostupnosti kostela, kdy se věřící rozhodli pro přestup k tomu vyznání, jehož kostel se nacházel v dosahu atp.

Tato studie má za cíl sledovat konverze, které mohly být ovlivněny ekonomickými důvody, tedy konverze, kdy jedinci kvůli svému ekonomickému znevýhodnění, jež způsobovala příslušnost k určitému vyznání, přestoupili k církvi dané znevýhodnění nepřínášející. Mluvíme-li tedy o konverzích se silnými ekonomickými aspekty, jsou tím ve většině případů myšleny přestupy od evangelických církví (ať už helvétského či augsburského vyznání²) ke katolické církvi. S takto motivovanými konverzemi se však můžeme setkat i mezi evangelickými církvemi.

Tento příspěvek se ovšem nebude zabývat pouze přestupy motivovanými ekonomickými aspekty, chce také sledovat ekonomickou motivaci jedince ve stávající církvi zůstat – konkrétně jak moc byli katolíci, kteří by za jiných ekonomických reálií možná přestoupili k evangelické církvi (ať už a. v., či h. v.) za kýženým odstupem od katolické církve, odrazování ekonomickým znevýhodněním.

Důležitými prameny pro tuto práci jsou tabelární přehledy konkrétních sborů, které pro určité roky uváděly mimo jiné i počty přestupujících. Bohužel ne pro každý rok byl v každém sboru vytvořen tabelární přehled nebo se tabelární přehledy nedochovaly. Dalšími prameny jsou sborové kroniky, které však nebyly vedeny v každém sboru a k ekonomickým aspektům v souvislosti s přestupy členů se vyjadřovaly zřídka (KSZ6; KSZ8). V práci je také použit dopis, v němž se řeší finanční poměry mezi evangelickým sborem h. v. a evangelickým sborem a. v. ve Vsetíně, a kromě ostatního se zde pisatelé dopisu dotýkají možnosti ekonomicky motivovaných konverzí mezi těmito dvěma sbory (KSZ2).

Prostor bývalého vsetínského panství byl vybrán jenom z toho důvodu, že v jeho rámci proběhl jasně geograficky ohraničený archivní výzkum. Lze ovšem předpokládat, že co se týče konverzí, které byly ovlivněny také ekonomickým aspektem, situace byla na celém území zemí Koruny české podobná. Prostor tedy není vymezen z důvodu odlišné situace konverzí s ekonomickými aspekty na panství Vsetín od okolí, ale z důvodu metodologické přesnosti. Časové vymezení od vydání tolerančního patentu do roku 1849 je zřejmé – tímto aktem bylo umožněno přihlásit se na našem území k jiné církvi než katolické, přičemž v roce 1849 byl ustanoven zákon (tzv. protestantské provizorium), který minimalizoval jakékoli objektivní ekonomické důvody ke konverzím, jimiž se chce tato práce zabývat.

Zákonné úpravy konverzí s přihlédnutím k ekonomickým aspektům

Vydání tolerančního patentu povolilo působení církve evangelické a. v., evangelické církve h. v. a církve řeckopравoslavné. Už v tolerančním patentu je ale uvedeno, že „štolní poplatky zůstanou vyhrazeny řádnému [katolickému, pozn. autora] faráři“ (KSZ3).

² Pro úsporu místa bude „augsburské vyznání“ dále zkráceno na „a. v.“ a „helvétské vyznání“ na „h. v.“.

Ukončením činnosti tolerančních komisí dne 31. prosince 1782, které po vydání tolerančního patentu měly za cíl před definitivním rozhodnutím vyslechnou odstupující, končí také relativně snadný způsob vystoupení z katolické církve (Melmuková-Šašecí, 2017: 11). Nyní konvertité museli podstoupit šestitýdenní cvičení, během něhož byli místním katolickým knězem přesvědčováni o správnosti římskokatolického vyznání.

Šestitýdenní cvičení, které bylo jediným způsobem, jak v této fázi opustit katolickou církev a přidat se k jedné z evangelických, probíhalo na odlišných místech jinými způsoby a s různou intenzitou. Někde konvertitům stačilo navštívit katolickou faru dvakrát do týdne, jinde vyžadoval katolický kněz po konvertitovi čtyřicet dva návštěv katolické fary za účelem cvičení. Přitom šestitýdenní cvičení nebylo zátěží pouze po fyzické a psychické stránce, ale také po stránce finanční. Zajímavostí je, že polovinu nákladů za cvičení musel platit konvertita a druhou polovinu kněz. Mělo to sloužit jako potrestání za to, že se v jeho farnosti noví evangelíci vůbec objevili (Melmuková-Šašecí, 2017: 167–168). Když chtěl přestoupit člen nekatolické církve (ať už a. v., či h. v.) do církve katolické, nemusel podstupovat žádné cvičení, takže konverze ke katolictví byla mnohem snazší. Stačilo se přihlásit u kněze a veřejně složit vyznání katolické víry. Ten o celé věci poté předával zprávu biskupovi, který oznámil příslušnému pastorovi, že daný člověk přestoupil ke katolictví (Melmuková-Šašecí, 2017: 629–630).

Konverze od evangelických církví k církvi katolické z ekonomických důvodů prakticky zanikají vydáním protestantského provizoria v roce 1849 – respektive již v roce 1848, kdy se ve Vsetíně přestávají platit štolové poplatky katolickému knězi a toto rozhodnutí následují i další sbory (Burian, 1938: 154–155; Tretera & Horák, 2015: 314). Konverze s ekonomickými motivy mezi evangelickými církvemi nejsou ovlivňovány zákony a opatřeními jako konverze z katolické církve do evangelické. Takto motivované konverze zanikají v momentě, kdy se sbory a. v. a h. v. stávají na určitém prostoru (město, farnost, panství) na sobě nezávislými (Burian, 1938: 82–107).

Spory katolických kněží a nekatolíků (nejen) kvůli štolovým poplatkům

Když po ustavování prvních nekatolických sborů došlo u nekatolíků ke zjištění, že členové těchto sborů budou platit štolové poplatky katolickým kněžím i nadále, nastalo velké rozčarování v řadách nově vzniklých evangelických sborů (Burian, 1938: 31–32). Velké množství nově přihlášených nekatolíků si totiž po vydání tolerančního patentu myslelo nejen to, že se zbaví placení katolickým kněžím, dokonce předpokládalo, že nově povolání nekatolíčtí pastoři budou placeni státem,³ a že tedy dojde z jejich strany k finanční úlevě (Kowalská, 2007: 377–378).⁴ Leč opak se stal pravdou. Členové evangelických sborů totiž neplatili pouze platy svým pas-

³ Dotace na zlepšení hmotného postavení duchovních obdržely evangelické církve až po roce 1861 dle § 20 císařského patentu č. 41/1861 ř. z.

⁴ Je možné, že bezprostředně po vydání tolerančního patentu se někteří katolíci přihlásili k evangelictví, protože nekatolíčtí selští kazatelé hlásali osvobození od daní, desátků a jiných dávek při odstoupení z katolické církve (Kryštůfek, 1898: 83), takže jisté náznaky ekonomicky motivovaných konverzí lze tušit i zde, doložit to však nelze. Navíc tato práce se nemá zabývat konverzemi v době vydání tolerančního patentu, ale především přestupy až v době následující.

torům či učitelům, stavbu modlitebny,⁵ případně školy, salár a jiné náklady. Při vykonávání určitých církevních obřadů – konkrétně šlo o ohlášky, oddavky, pohřby a vyhotovení farního vysvědčení o křtu, sezdání, úmrtí atp. (Borový, 1893: 475) – museli platit štolový poplatek katolickému knězi, aby daný úkon uvedl do matriky, byť jej vykonal nekatolický pastor (Toul, 1931: 19). Na tomto místě lze rozhodně mluvit o rozčarování v nekatolickém prostředí, protože nově ustanovená náboženská tolerance (nikoli rovnoprávnost) šla ruku v ruce s větším ekonomickým zatížením nekatolických rodin, než jakému byly vystaveny v době předtoleranční.

Určité ekonomické vlivy na přestupy mezi církvemi ale můžeme pozorovat i ve druhé polovině 19. století, nejen v době toleranční. V přestupní knize, uložené ve farním archivu v Růžďce, se můžeme dočíst, že v roce 1889 Josef Trlica z Růždky přestoupil z evangelické církve h. v. ke katolictví. V přestupní knize se píše: „Roku 1886 přistoupil k církvi evang. ref., jelikož však nenalezl žádoucí a očekávané hmotné podpory za svůj přestup, tedy zase po třech letech zpět k církvi římské odstoupil, dostav za přestup několik zlatých.“ (KSZ7). Otázkou je, zda je to pravda, neboť autorem tohoto zápisu je evangelický farář, z jehož sboru Josef Trlica odstoupil a který tedy mohl mít zájem tento přestup „zdiskreditovat“.

Často byly štolové poplatky nepřiměřeně vysoké a vznikaly kvůli tomu spory. Když například žádal nekatolík Martinec z Hovězí vzhledem k přemrštěné taxě za zapsání do matriky o písemné potvrzení, dostalo se mu od katolického kněze nadávek do „zatracené psí duše luteránské“ (Burian, 1938: 142). Výše štolových poplatků se stávala předmětem diskusí i sporů. Jejich minimální míra se totiž nezvedla ani ve druhé polovině 19. století, a přetrvávala tak na hodnotě z období panování Marie Terezie, kdy byly zavedeny právě tyto částky pro jednotlivé skupiny obyvatel.⁶ Nutně zde proto vznikaly konflikty, a to především s nekatolíky, kteří museli štolový poplatek odvádět katolickému knězi až do roku 1849. Minimální výše štolového poplatku totiž knězi za matriční zápis úkonu vykonaného nekatolickým pastorem vzhledem k postupně rostoucím cenám nepřišla adekvátní, naopak nekatolíci neměli vůli platit vyšší než minimální stanovenou výši štolového poplatku knězi, který se ani na církevním aktu nepodílel, jen ho zapsal do matriky. Nehledě na to, že většinou museli nekatolíci platit štolový poplatek i svému pastorovi, který daný úkon ve skutečnosti prováděl.

Objevují se situace, kdy museli nekatolíci štolový poplatek odvést dokonce třikrát, a to v případech některých specifických pohřbů. Nekatolík v takové situa-

⁵ Dle Buriana (1938: 33–34) další rozčarování v rané době toleranční pramenilo z toho, že evangelíci museli platit a stavět nové modlitebny plně vlastním nákladem – pomoci od vrchnosti ani od státu se těmto sborům většinou nedostalo. Zatímco Burian v intencích svého „proti-katolického“ pohledu vidí v podporování vzniku a výstavby katolických kostelů státem a ne-podpoře evangelických sborů rekatolizační úsilí, já se domnívám, že spíše než o rekatolizační úsilí ze strany státu jde o realizaci josefínské politiky, kdy podpora panující církve s množstvím správních a evidenčních úkolů má (čistě pragmatický) smysl oproti podpoře nově povolených církví, které žádné z těchto úkolů nemají (konkrétně jde o vedení matrik – matriky evangelických sborů jsou vedeny katolickými knězi až do roku 1849). Lze ovšem částečně souhlasit s tímto tvrzením v souvislosti s (ne)podporou vrchnosti – katolická vrchnost ve většině případů neměla vůli podporovat sbory vyznání, s nimiž nesdílí konfesijní afiliaci, na druhou stranu však nelze ani zde generalizovat.

⁶ Klement Borový ve své příručce katolickým kněžím o placení štolových poplatků píše: „Leckterí lidé převratnými zásadami socialismu nabubřeli začasté na místě usuálních poplatků nabízejí správci duchovnímu obnos patentem z r. 1750 vyměřený. Úřadové političti ve sporech o to vzniklých přidružují se zásady, že od r. 1750. ni žádná jiná taxa štolová zákonitě platnosti nenabyla.“ (Borový, 1893: 477).

ci musel odvést štolový poplatek „1.) knězi, k jehož farnosti obec patřila, v které evangelík zemřel; 2.) knězi, v jehož farnosti evangelický hřbitov ležel, a 3.) pochováajícímu duchovnímu správci.“ (Janata, Šubert, z Tardy, 1864: 232). Kromě štolových poplatků byli nekatolíci povinni katolickému knězi odvádět desátek, což nemuselo být vždy důsledně deset procent ročního příjmu, a navíc jej bylo možné odvádět v podobě naturální dávky (obilí, máslo, vejce, dřevo atp.; Medek, 1982: 157). V roce 1848 je ovšem placení desátku katolickému knězi zrušeno jak pro nekatolíky, tak v případech katolických věřících (Borový, 1893: 477).

Vyskytly se dokonce případy, kdy katolický kněz kromě placení štolových poplatků nutil nekatolíky k tomu, aby se (ať už finančně, nebo prací) přímo podíleli na opravách katolického chrámu (KSZ4, 7), nebo aby místnímu katolickému knězi zadarmo poskytovali dříví (např. v Pržně). Toto však nakonec bylo vyhodnoceno jako nepovolené a nekatolíci byli této povinnosti zbaveni (Burian, 1938: 138–139). Přitom ekonomická situace evangelických sborů byla velmi nepříznivá (Bolom-Kotari, 2013: 451–453; Burian, 1938: 27–81).⁷ V roce 1787 dokonce členové evangelického sboru h. v. v Růžďce píšou svému superintendentovi, že nemají peníze na to, aby se skládali na jeho plat, neboť „všelijaké platy pánom platit musíme, a katolickým farářům desátky a k tomu ještě jiné platy dávat musíme“ (KSZ11).

Členové růžďeckého sboru neměli problém jen s placením platu superintendentovi, ale i samotnému pastorovi. To se projevuje například v povzdechu růžďeckého pastora, který píše v dopise superintendentovi mimo jiné: „je to špatný lid, těžko platí“ (KSZ12). Je nutné mít na paměti, že pastor se svou rodinou byl výhradně závislý na příspěvcích od věřících daného sboru a vymahatelnost příspěvků nebyla vždy zaručena (Bolom-Kotari, 2013: 428).

Wallisova reforma a vliv na ekonomicky motivované konverze

Další ekonomicky zaměřenou motivací pro přestup od evangelických církví k církvi katolické mohlo být uskutečnění měnové reformy v roce 1811 (Hlavačka, Kaše, Kučera, Tinková, 2013: 16–18) a její dopady na členy evangelických sborů. Superintendent moravsko-slezské superintendence a. v. Jan Jiří Schmitz dopisem z 11. listopadu 1811 nařizuje (už tak chudým) evangelickým sborům a. v., aby zvýšily platy svým kazatelům minimálně dvojnásobně, protože „sto a více familií⁸ snadněji mohou těžké břímě nésti, než jedna jediná – totiž kazatelova.“ (KSZ8, 3–4). V kronice přženského sboru a. v. je k tomuto nařízení uvedeno, že „co se dotýče Prženské církve; ona prvé, než toto napomenutí k ní došlo, dvojnásobný dosavadní plat svému kazateli dobrovolně rezolvovala i vyplatila, a byla by neomýlně i více učinila, kdyby neobyčejná neúroda leta 1811 nebyla ji potkala. Pro nedostatek deště zelí na kořeni usychalo.“ (KSZ8, 4). Lze ovšem předpokládat, že tomu tak nebylo ve všech sborech a že ne všichni členové sboru toto nařízení vykonávali. Domnívám se, že tento další ekonomický zásah mohl vést k přestupům

⁷ Celkový pohled na hospodaření nekatolických sborů v době toleranční zatím ovšem nebyl komplexně zpracován, neboť Bolom-Kotari i Burian se věnují především zajištění samotných kazatelů, ne sborů jako takových. V rámci katolického prostředí (Tomášková, 2010: 140) a obecného zákonného rámce (Bradáč, 2007: 79–131) bylo tomuto tématu věnováno více pozornosti.

⁸ Podle tolerančního patentu mohly nekatolické sbory vzniknout pouze v místech, kde je 100 a více nekatolických rodin či více než 500 duší.

od evangelické církve a. v.⁹ Bohužel právě z roku 1811 a let předcházejících a bezprostředně následujících se nedochovaly nebo nebyly vůbec vytvořeny tabelární přehledy, které kromě počtu narozených, zemřelých, konfirmovaných atp. uváděly pro daný rok také počet přistoupivších a odstoupivších, v žádném z evangelických sborů a. v. na panství Vsetín (tedy sbory ve Vsetíně, v Przně a v Ratiboři). Nelze tedy jednoznačně doložit, či vyvrátit hypotézu, že ekonomické poměry roku 1811 a let následujících mohly mít vliv na počet odstoupivších z evangelických sborů a. v. Co však lze doložit, je vysoký počet přistupujících ke katolické církvi (a tedy odstupujících od církví evangelických) v letech následujících po vydání Wallisovy reformy v Przně (dochovaly se záznamy od roku 1815),¹⁰ tedy ve vesnici, kde byl plat pastora a. v. zdvojnásoben, což museli uhradit členové tohoto evangelického sboru. Opět ovšem nejde s jistotou určit, zda přestupy ke katolické církvi byly způsobeny právě těmito aspekty, a to hlavně proto, že se nedochovaly tabelární přehledy starší, tj. z let 1811–1814; nelze tedy posoudit, zda se po vydání Wallisovy reformy počet přistupujících do katolické církve zvýšil (KSZ10).

Léta 1848 a 1849

Právě nerovnováha mezi církvemi na poli ekonomickém, která zde byla do roku 1849 (tzn. především ekonomické znevýhodnění nekatolíků v kombinaci s náročným přestupem z katolické církve), mohla bránit katolíkům usilujícím o konverzi k evangelictví. Je pravděpodobné, že by mnoho lidí přestoupilo z katolické církve k jedné z církví evangelických, nebýt nejen finančně, ale také fyzicky a psychicky náročného šestitýdenního cvičení a obecného ekonomického znevýhodnění nekatolíků. Zároveň však je pro danou hypotézu nesnadné dohledat pramen, který by toto přímo dokládal, nepřímou to však naznačují tabelární přehledy z let 1848 a 1849, kdy v momentě zrušení šestitýdenního cvičení a štolových poplatků katolickému knězi (a zavedení dalších změn, které už ale pro samotnou konverzi spíše nebyly důležité), prudce vzrostly počty odstupujících z katolické církve, a to meziročně někde i více než desetinásobně (KSZ1; KSZ5; KSZ9; KSZ13; KSZ14).

I když byly poplatky evangelíků katolickým kněžím oficiálně zrušeny až protestantským provizoriem 30. 1. 1849, placení štolových poplatků se přestalo provádět ve Vsetíně už v polovině října 1848 a za ním následovaly další evangelické sbory (Burian, 1938: 154–155). Toto dokládají i tabelární přehledy, které zaznamenávají masivní odstup lidí z katolické církve už v roce 1848, nikoli až v roce 1849 (KSZ1; KSZ5; KSZ9; KSZ13; KSZ14). K evangelickému sboru h. v. ve Vsetíně, do kterého spadali evangelíci h. v. z okolí, přistoupilo jen v roce 1848 z katolické církve 93 lidí,¹¹ opačným směrem přestoupili toho roku dva lidé (KSZ1). Podobně tomu bylo v evangelickém sboru a. v. v Ratiboři, kam si roku 1848 z katolické církve našlo cestu 24 lidí. Přitom od roku 1824 do roku 1847 do tohoto sboru přistoupilo pouze šest lidí (KSZ5).

⁹ Nepodařilo se mi zjistit, jestli bylo podobné nařízení vydáno i pro evangelické sbory h. v., ale vzhledem k obecně horším hospodářským podmínkám helvétských pastorů to lze předpokládat.

¹⁰ Tzn. vysoký počet konvertitů ke katolické církvi v rámci dobové demografie obce.

¹¹ Je to opravdu velmi vysoké číslo, oproti minulým rokům se toto číslo v evangelickém sboru h. v. ve Vsetíně (a nejen tam) minimálně zdesetinásobilo.

Autoři straníci spíše evangelíkům (Burian, 1938; Medek, 1982; Melmuková-Šašecí, 2017) považují rok 1861, kdy byl vydán tzv. protestantský patent, za rok evangelické církve zcela převratný. Lze říct, že tento patent je zásadní pro organizaci církve, možnosti reprezentace a pomyslné vyrovnání hracího pole s katolickou církví. Mnohem důležitější pro svobodu vyznání jednotlivce a sborovou každodennost ale bylo právě vydání protestantského provizoria v roce 1849, které rušilo šestitýdenní cvičení v případě odstoupení z katolické církve a štolové poplatky, jež musely evangelíci odvádět katolickým kněžím.

Aby byl význam roku 1848 (a toho, co v otázkách náboženských přinesl) ještě zdůrazněn, uvádím zde čísla přestupů z katolické církve do církve evangelické h. v. za roky 1847 a 1848 v celém Hradištském kraji:¹² roku 1847 přistoupilo ke katolické církvi z evangelické církve h. v. pět lidí a z katolické církve do evangelické h. v. jeden člověk (KSZ13), kdežto v roce 1848 přistoupili ke katolické církvi čtyři evangelíci h. v. a k evangelické církvi h. v. přistoupilo 136 katolíků (KSZ14). Přitom je nutné mít na paměti, že počet odstoupivších z katolické církve bude ještě vyšší (možná i dvojnásobný), neboť uvádím pouze počet přistoupivších do evangelické církve h. v., pro počty přistoupivších do evangelické církve a. v. se tabelární přehledy nedochovaly nebo nebyly vůbec vytvořeny. Je však zřejmé, že katolíci po roce 1848 nepřestupovali pouze do evangelické církve h. v., nýbrž i do evangelické církve a. v.

Ekonomicky motivované konverze mezi evangelickými církvemi

Dosud byla věnována pozornost pouze přestupům, které mohly být ovlivněny mimo jiné i ekonomickými aspekty mezi katolickou církví a evangelickými církvemi, nyní se pojďme věnovat přestupům mezi evangelickými církvemi navzájem – evangelickou církvi h. v. a evangelickou církvi a. v. Byť konverze mezi evangelickými církvemi a. v. a h. v. probíhaly většinou z věroučných a formálních důvodů (Altová, 2010; Procházková, 2010; Melmuk, 2010; Zeman, 2010; Macek; 2010; Melmuková-Šašecí, 2017: 248, 260, 269–270; Loesche, 1915: 70–71, 114; Burian, 1938: 82–107), je možné nalézt případy, kdy došlo ke konverzím ovlivněným také ekonomickými aspekty (nebo aspoň pokusům o ně). K těmto pramenům je nicméně nutné přistupovat opatrně, neboť se jedná o prameny silně konfesně vyhraněné, často emočně zabarvené.

V kronice prženského evangelického sboru a. v. je uvedeno, že v rané době tolerantní, kdy se některé ze sborů a. v. měnily na sbory h. v., byli evangelíci a. v. přemlouváni k přestoupení do evangelické církve h. v. za příslibem toho, že pastorům h. v. nebudou muset platit vůbec nic. „Mnozí za kalvínským učením postoupili, jakož se to z částky i v této církvi stalo, když někteří Jablunčané jen pro Žalmy Dávida od Prženské církve se odtrhli. Napomáhalo také to oddělování i to: že jim slibováno bylo, že učitelům [pastorům, pozn. autora] kalvínským ničeho platiti nebudou. Tak pro tělesný zisk, odstoupili od církve a. vyzn. Až její nábožné knihy až dosavad užívají, a o žádném rozdílu v člancích víry neznají. Tak pro tělesný zisk, odstoupili od církve a. vyzn.“ (KSZ8, 1). Jestli je pravda, že takováto informace mezi evangelíky kolovala, nebo zda v té době šlo o snahu znehodnotit konverzi

¹² V Hradištském kraji bylo pět helvétských sborů: Vsetín, Růžďka, Liptál, Javorník a Zádveřice.

evangelíků augsburského vyznání k vyznání helvétskému, se už pravděpodobně nepodaří zjistit.

Podobně motivované konverze se měly udát ve Vsetíně na přelomu století. V této době ve Vsetíně byl evangelický sbor a. v. i sbor h. v. Tyto sbory spolu sdílely modlitebnu, což se stalo předmětem četných sporů. Augsburský sbor, který byl vlastníkem modlitebny, si v dopise helvétskému sboru stěžuje, že odvádí málo peněz na údržbu modlitebny a mimo jiné podotýká, že „od toho času, jak ste se od nás oddělili [ve Vsetíně došlo v polovině 80. let 18. století k rozdělení evangelického sboru augsburského vyznání na dvě části – na sbor a. v. i sbor h. v., pozn. autora], velmi velice se Vaše familije rozmohly a počet duší při Vaší církvi nad počet našich duší rozmnožil. Každá zajisté familia tam raději do chrámu chodí, kde méněj platu dává a útrat mívá – tak obyčejně lid obecný pospolitý v náboženství smýšlí.“ (KSZ2). Z tohoto pramene (silně emočně zabarveného) sice nelze jednoznačně určit důvody přestupu od evangelické církve a. v. k evangelické církvi h. v., lze však usoudit, že ekonomicky motivovaná konverze byla pro evangelické sbory důležitým tématem.

Ke konverzi z ekonomických důvodů mezi evangelickými církvemi ale docházelo častěji spíše opačným směrem, neboť být členem evangelické církve h. v. znamenalo ještě vyšší finanční zátěž pro její členy než být členem evangelické církve a. v. Tento zásadní rozdíl je možné ovšem sledovat jen v případech, kdy měly sbory oddělenou modlitebnu (Burian, 1938: 255).

Závěr

Přestupy s ekonomickou motivací sice nejsou jednoznačně doložitelné, protože konvertité by v této době nikdy neuvedli jako důvod přestupu ekonomické příčiny – nejen proto, že by jim pravděpodobně přestup s tímto odůvodněním nebyl umožněn, ale také vzhledem k širšímu historicko-kulturnímu kontextu. Na konci 18. století a v první polovině 19. století byla víra pro společnost stále významným elementem, a proto explicitní a veřejné uvedení tohoto důvodu by pro případného konvertitu mohlo být něčím zcela nemyslitelným.¹³ Z výše uvedených informací se tedy domnívám, že přestup z evangelických církví do církve římskokatolické či přestup mezi evangelickými církvemi byl v mnoha případech ekonomickými aspekty ovlivněn, být nepřiznán.

I když přestupy mezi církvemi motivované mj. ekonomickými aspekty na konci 18. a v první polovině 19. století dle mého soudu nelze přímo dokázat, domnívám se, že práce úspěšně doložila alespoň nepřímý, pravděpodobnostní výskyt konverzí, na něž měly ekonomické aspekty vliv. Tento předpokládaný vztah lze tedy demonstrovat především na značném odstupování členů evangelické církve augsburského vyznání v Pržně v desátých letech 19. století po vydání Wallisovy reformy a zdvojnásobení nákladů na udržování pastora. Stejně tak danému interpretač-

¹³ „Setrvání v náboženství, jeho změna nebo opuštění se v moderní společnosti staly osobními, rodinnými či širšími volbami, někdy relativně snadnými, jindy naopak hluboce prožívanými a bolestnými. Staly se ‚smrtně‘ vážnými také proto, že různé odpovědi na náboženské výzvy současně předpokládaly různé naděje na posmrtné bytí či nebytí. Zdají-li se nám některé z nich z dnešního pohledu úsměvné, ba až anekdotické, neměli bychom zapomínat, jak vnější, ahistorický a nechápající takový pohled je. Náboženství bylo jedním ze základních prvků myšlení, cítění a jednání celého ‚dlouhého‘ 19. století a formy vztahu k religiozitě, které tato epocha nastolila, v té či oné formě přežívají až dodnes.“ (Nešpor, 2010: 12)

nímu závěru nasvědčuje fakt, že dochází ke skokovému nárůstu počtu přestupujících do evangelických církví z církve katolické v roce 1848, kdy je zrušeno placení štolových poplatků katolickému knězi a šestitýdenní cvičení (také s ekonomickými dopady). Zároveň je ovšem nutné mít na paměti, že ne všichni přestupující v této době byli motivováni právě ekonomickou stránkou věci, ale navíc pravděpodobně přispělo také například obecné usnadnění přestupu. Těmito změnami v letech 1848 a 1849 však ekonomická motivace pro přestup mezi církvemi zaniká a v druhé polovině 19. století už přestupy z těchto důvodů nemohou probíhat, neboť jejich potenciální příčina pozbývá účinnosti.

Nelze tedy přeceňovat dopad ekonomických aspektů (především v letech 1848 a 1849) a říct, že všechny přestupy z katolické církve v období 1848–1849 byly motivovány pouze ekonomickými důvody. Domnívám se, že jde o kombinaci více příčin. Zrušením ekonomického znevýhodnění nekatolíků v kombinaci s výrazným usnadněním přestupu z katolické církve došlo k obrovskému počtu přestupů z katolické církve k evangelické církvi (ať už augsburského či helvétského vyznání). Přičítat to pouze ekonomické motivaci jednotlivců by bylo krátkozraké; ovšem domnívat se, že všechny přestupy mezi církvemi byly prosty motivace ekonomickými aspekty, by bylo naivní.

Seznam zkratek

- KSZ1 | Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně. R-III-C-3/10. Statistika funkcí, tabelární seznamy. kart. 7. Nefoliováno. *Vezeichnisz aller, bei der ewangelischen Kirchengemeinde Helw. Konf. zu Wsetin im Jahr 1848. Kopulirten, Geborenen, Gestorbenen, Konfirmierten u. s. w.*
- KSZ2 | Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně. R-III-D/3. kart. 12. Nefoliováno. *Dopis Dolního sboru sboru Hornímu z 30. 10. 1802.*
- KSZ3 | Archiv sboru ČCE v Liptále. R-III-C-6/1. kart. 12. Nefoliováno. *Výtisk tolerančního patentu pro Moravu.*
- KSZ4 | Archiv sboru ČCE v Ratiboři. L-III-D/3. *Kratičká historie čili dějepis pamětnějších přibězích Církve Evangelické Aug. Vyznání Ratibořské.*
- KSZ5 | Archiv sboru ČCE v Ratiboři. L-III-D/5. Tabelární přehledy funkcí. Nefoliováno. *Tabelární přehled funkcí ve sboru Ratiboř 1826–1851.*
- KSZ6 | Archiv sboru ČCE v Růžďce. R-III-D-7. *Pamětní matrika 1817–1829.*
- KSZ7 | Archiv sboru ČCE v Růžďce. R-III-B-13. Nepaginováno: *Knihy výstupů a přístupů od r. 1880–1906.*
- KSZ8 | MZA – SOKA Vsetín. Vsetín. Fond Farní sbor evangelické církve Pržno. L-III-B-19. *Historie církve Evang. Augss. Vyzn. Prženské, kterou začal psáti roku Páně 1809 Jan Šulek na ten čas Sl. Bož. kazatel.*
- KSZ9 | MZA – SOKA Vsetín. Vsetín. Fond Farní sbor evangelické církve Pržno. L-III-B-19. Nepaginováno: *Poznamenání v církvi Ev. Augss. Vyzn. Prženské počtu zdávaných, křtěných, potvrzených, komunikantů, a pohřbených osob.*
- KSZ10 | MZA – SOKA Vsetín. Vsetín. Fond Farní úřad Pržno. Inv. č. 92, sign. Vm, kart. č. 9. Nepaginováno. *Tabelle über die geschehene Religionsvewänderungen.*
- KSZ11 | ÚA ČCE. Fond Moravská superintendence HV. kart. 2, 40/XVI. Rauštká. kart. č. 2. *Dopis členů helvétského sboru v Růžďce superintendentovi z 29. 8. 1787.* (fol. 13).
- KSZ12 | ÚA ČCE. Fond Moravská superintendence HV. kart. 17, 28/8. *Překlad dopisu J. Intzédího z Růžďky 3. 10. 1791 superintendentovi.* (fol. 1).

- KSZ13 | ÚA ČCE. Fond Moravské superintendence h. v. kart. č. 73. Nefoliováno. *Summarisches Verzeichniss aller in den ewangelischen Kirchengemeinden H. C. in Mähren im Solarjahre 1847. copulirten Ehen, Geborene, Gestorb. Confirm. etc.*
- KSZ14 | ÚA ČCE. Fond Moravské superintendence h. v. kart. č. 73. Nefoliováno. *Summarisches Verzeichniss aller in den ewangelischen Kirchengemeinden H. C. in Mähren im Solarjahre 1848. copulirten Ehen, Geborene, Gestorb. Confirm. etc.*

Seznam použité literatury

Prameny

- Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně. R-III-C-3/10. Statistika funkcí, tabelární seznamy. kart. 7. Nefoliováno. *Vezeichniss aller, bei der ewangelischen Kirchengemeinde Helw. Konf. zu Wsetin im Jahr 1848. Kopulirten, Geborenen, Gestorbenen, Konfirmierten u. s. w.*
- Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně. R-III-D/3. kart. 12. Nefoliováno. *Dopis Dolního sboru sboru Hornímu z 30. 10. 1802.*
- Archiv sboru ČCE v Liptále. R-III-C-6/1. kart. 12. Nefoliováno. *Výtisk tolerančního patentu pro Moravu.*
- Archiv sboru ČCE v Ratiboři. L-III-D/3. *Kratičká historie čili dějepis pamětnějších příbězích Církve Evangelické Aug. Vyznání Ratibořské.*
- Archiv sboru ČCE v Ratiboři. L-III-D/5. Tabelární přehledy funkcí. Nefoliováno: *Tabelární přehled funkcí ve sboru Ratiboř 1826–1851.*
- Archiv sboru ČCE v Růždce. R-III-D-7. *Pamětní matrika 1817–1829.*
- Archiv sboru ČCE v Růždce. R-III-B-13. Nepaginováno. *Knihá výstupů a přístupů od r. 1880–1906.*
- MZA – SOKA Vsetín. Vsetín. Fond Farní sbor evangelické církve Pržno. L-III-B-19. *Historie církve Evang. Augss. Vyzn. Prženské, kterou začal psáti roku Páně 1809 Jan Šulek na ten čas Sl. Bož. kazatel.*
- MZA – SOKA Vsetín. Vsetín. Fond Farní sbor evangelické církve Pržno. L-III-B-19. Nepaginováno. *Poznamenání v církvi Ev. Augss. Vyzn. Prženské počtu zdávaných, křtěných, potvrzených, komunikantů, a pohřbených osob.*
- MZA – SOKA Vsetín. Vsetín. Fond Farní úřad Pržno. inv. č. 92. sign. Vm, kart. č. 9. Nepaginováno. *Tabelle über die geschehene Religionsvewänderungen.*
- ÚA ČCE. Fond Moravská superintendence HV. kart. 2, 40/XVI. Rauštka, kart. č. 2. *Dopis členů helvétského sboru v Růždce superintendentovi z 29. 8. 1787.*
- ÚA ČCE. Fond Moravská superintendence HV. kart. 17, 28/8. *Překlad dopisu J. Intzédího z Růždky 3. 10. 1791 superintendentovi.*
- ÚA ČCE. Fond Moravské superintendence h. v. kart. č. 73. Nefoliováno. *Summarisches Verzeichniss aller in den ewangelischen Kirchengemeinden H. C. in Mähren im Solarjahre 1847. copulirten Ehen, Geborene, Gestorb. Confirm. etc.*
- ÚA ČCE. Fond Moravské superintendence h. v. kart. č. 73. Nefoliováno. *Summarisches Verzeichniss aller in den ewangelischen Kirchengemeinden H. C. in Mähren im Solarjahre 1848. copulirten Ehen, Geborene, Gestorb. Confirm. etc.*

Sekundární literatura

- Altová, B. (2010). Kostely českých evangelických sborů z hlediska teorie kolektivní paměti. In Z. Nešpor & K. Kaiserová (Eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)* (pp. 311–322). Ústí nad Labem: Albis International.
- Bolom-Kotari, S. (2013). Svět chudé elity: Evangeličti faráři a jejich rodiny. In M. Hlavačka & P. Cibulka (Eds.). *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén* (pp. 421–453). Praha: Historický ústav AV ČR, v.v.i.
- Borový, K. (1893). *Úřední sloh církevní*. Praha: Knihkupectví B. Stýbla.

- Bradáč, P. (2007). Financování církví v českých zemích ve 20. století. *Revue církevního práva*, 37(2), pp. 79–131.
- Burian, B. (1938). *Toleranční kazatelé na Valašsku (1781–1861): Příspěvek k dějinám valašského evangelictví*. Valašské Meziříčí: vlastním nákladem.
- Hlavačka, M., Kaše, J., Kučera, J., & Tinková, D. (2013). *Velké dějiny země Koruny české: Svazek XI.b 1792–1860*. Praha: Paseka.
- Janata, J., Šubert, V., & z Tardy, H. (1864). *Památka roku slavnostního 1863 tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*. Praha: vlastním nákladem.
- Kowalská, E. (2007). Problémy s konfesijnou identitou českých protestantů po roku 1781. In Z. Nešpor (Ed.). *Čeští nekatolíci v 18. století: Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí* (pp. 364–381). Praha: Albis International.
- Kryštof, F. X. (1898). *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k Zemím Koruny české: Díl I*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.
- Loesche, G. (1915). *Inneres Leben der österreichischen Toleranzkirche*. Wien: Klinkhardt.
- Macek, O. (2010). Gustav Adolf Skalský, český luterán na vídeňské bohoslovecké fakultě. In Z. Nešpor & K. Kaiserová (Eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)* (pp. 379–394). Ústí nad Labem: Albis International.
- Medek, Z. J. (1982). *Na slunce a do mrazu: První čas josefínské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*. Praha: Kalich.
- Melmuk, P. (2010). Svědectví roku 1848 o náboženské a konfesní situaci v Čechách. In Z. Nešpor & K. Kaiserová (Eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)* (pp. 355–364). Ústí nad Labem: Albis International.
- Melmuková-Šašecí, E. (Ed.). (2017). *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Neratovice: Verbum Publishing.
- Nešpor, Z. (2010). Náboženství „mírného pokroku v mezích zákona“. In Z. Nešpor & K. Kaiserová (Eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)* (pp. 9–32). Ústí nad Labem: Albis International.
- Nešpor, Z. & Kaiserová, K. (Eds.). (2010). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem: Albis International.
- Procházková, M. (2010). Přístavby věží u tolerančních modliteben. In Z. Nešpor & K. Kaiserová (Eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)* (pp. 333–354). Ústí nad Labem: Albis International.
- Tomášková, E. (2010). Majetek a hospodaření římskokatolické farnosti na příkladu farnosti Vyškov. In Z. Nešpor & K. Kaiserová (Eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)* (pp. 140–148). Ústí nad Labem: Albis International.
- Toul, J. (1931). *Jubilejní kniha Českobratrské evangelické rodiny k 150letému jubileu tolerančního patentu 1781–1931*. České Budějovice: vlastním nákladem.
- Tretera, J. R. & Horák, Z. (2015). *Konfesní právo*. Praha: Leges.
- Zeman, V. (2010). První evangelické sbory na Děčínsku: Podmokly, Rumburk a Růžová ve třetí čtvrtině 19. století. In Z. Nešpor & K. Kaiserová (Eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)* (pp. 365–378). Ústí nad Labem: Albis International.